

UOT: 332.36, 338.43

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA TORPAQLARIN KONSOLIDASIYASININ İNSTİTUSİONAL MEXANİZMİNİN FORMALAŞDIRILMASI TƏCRÜBƏLƏRİ

Könül Lətif qızı Məmmədova

Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzinin doktorantı

e-mail: hesenlikonul95@gmail.com

Xülasə

Tarixən bir çox ölkələrdə torpaq islahatlarının və torpaqların özəlləşdirilməsinin nəticəsində torpaq parçalanması və kiçik təsərrüfatların yaranması baş vermişdir. Bu, həmin dövlətlərdə əsasən kənd təsərrüfatının və kənd yerlərinin inkişafına mane olan struktur problemlərinin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Həmin problemlərin həlli istiqamətində torpaq konsolidasiyası həyata keçirilmiş və onun idarə edilməsi üzrə alətlər tətbiq olunmuşdur. Məqalədə əsasən xarici ölkələrdə torpaq konsolidasiyasının təşkili prinsiplərindən, bununla bağlı qəbul edilmiş qanunlar və həyata keçirilmiş islahatlardan bəhs edilir.

Açar sözlər: kənd təsərrüfatı, konsolidasiya, torpaq, islahat, qanunvericilik.

Giriş

Dövlət müstəqilliyi əldə edildikdən sonra Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən torpaq islahatı nəticəsində kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların böyük bir hissəsi istehsalçıların xüsusi mülkiyyətinə verildi. Nəticədə kənd təsərrüfatının strukturunda xırda təsərrüfatlar üstünlük təşkil etməyə başlayıb. 2015-ci il kənd təsərrüfatı siyahıya alınmasının nəticələrinə görə sahəsi 1 ha-dan az olan təsərrüfatların sayı ümumi təsərrüfatların 65%-ni təşkil etmişdir [5]. Kiçik təsərrüfatların fəaliyyətinin səmərəli qurulması mümkün olmadığından torpaq pay sahiblərinin böyük hissəsi istifadəsində olan torpaqları ya icarəyə verməyə məcbur olur və ya torpaq sahələri istifadəsiz qalaraq deqradasiyaya uğrayır.

Torpaqların konsolidasiyasının əhəmiyyəti

Aqrar sahədə təsərrüfatların rəqabətqabiliyyətliyini yüksəltmək üçün torpaqların konsolidasiyasının aparılması məqsədəuyğun ola bilər.

Torpaq konsolidasiyası daha böyük ölçülü və səmərəli təsərrüfatların yaradılmasını təmin edə bilər. Kənd təsərrüfatının inkişafına dəstək vermək üçün torpaq konsolidasiyası torpaq sahəsinin parçalanması problemini həll etməklə ondan istifadənin strukturunu təkmilləşdirmək üçün imkan yaradır.

Torpaq konsolidasiyası fermerlərə fraqmentləşmiş torpaq sahələrini birləşdirməyə kömək edir. Məsələn, beş sahəyə bölünmüş bir hektara sahib olan bir fermer bir sahə ilə nəticələnən konsolidasiya sxemindən faydalana bilər. Bununla belə, bu cür xırda təsərrüfatlar rəqabətli kənd təsərrüfatı təcrübələrinə uyğun deyil və torpaq konsolidasiyası fermerlərə təsərrüfatlarının sahəsini məsələn, dövlət torpaq ehtiyatları və torpaq banklarından torpaq əldə etmək və ya digərinin torpaqlarına satış və ya uyğun lizinq müqavilələri vasitəsilə artırmaq imkanı verə bilər [2].

Bu gün artıq bir çox regionlarımızda torpaq sahələri iri massivlər şəklində dren-kollektor şəbəkəsi ilə əhatə olunsa da, bəzi yerlərdə xırda və səpələnmiş torpaq sahələri çoxluq təşkil edir ki, onların da əkilib-becərilməsi, həmin ərazilərdə aqrotexniki qaydalara əməl edilməsi, suvarma-drenaj işlərinin aparılması, torpaqların münbitləşdirilməsi sahəsində tədbirlərin görülməsi problem yaradır. Nəticədə məhsuldarlıq aşağı düşür, çəkilən xərclər qazancı üstələdiyindən istehsala maraq azalır. [2].

Belə vəziyyətdə torpaqları konsolidasiya əsasında birləşdirərək birgə təsərrüfat forması yaratmaq olar.

Xarici ölkələrin torpaq konsolidasiyasına dair təcrübələri

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO) 2005-ci ildə "Mərkəzi və Şərqi Avropada torpaq konsolidasiyasının eksperimental layihələri" metodikasını hazırlamışdır. Həmin metodikanın "Torpaqların konsolidasiyası nə deməkdir" bölməsində torpaq konsolidasiyasının ilk təşəbbüsünün hələ 1757-ci ildə Danimarkada qalxdığı qeyd edilir. Göründüyü kimi, Avropada torpaq konsolidasiyasının qədim tarixi vardır. Yeri gəlmişkən, bu olduqca çox müfəssəl və irihəcmli sənəddə torpaq konsolidasiyasının müxtəlif dövlətlərdə həmin ölkənin qanunvericilik sistemindən, milli xüsusiyyətlərindən asılı olaraq müxtəlif hüquqi və texniki parametrlərdə həyata keçirilə biləcəyindən söhbət açılır və tövsiyələr verilir. [3].

Torpaqların konsolidasiyası Avropada hər ölkənin öz qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir. Məsələn, Norveçdə bu məsələ ilə əlaqədar qanunvericilik aktı 1821-ci ildə qəbul olunub. 1859-cu ildə isə torpaqların konsolidasiyası xidməti yaradılıb. Nəticədə, 2000-ci ilin məlumatına görə, Norveçdə 72 min 426 hektar torpaq sahəsi konsolidasiya edilmişdir. Ümumiyyətlə, ötən əsrin 60-cı illərinin məlumatlarına əsasən, Avropada 38 milyon hektar torpaq sahəsi könüllülük əsasında birləşdirilmiş, yeni təsərrüfatçılıq forması yaradılmışdır. Bəzi Avropa ölkələrində bu prosesdə dövlətin icra strukturları bilavasitə iştirak edir, lakin sonralar idarəetmə ya assosiasiyalar və ya başqa cür adlandırılan idarəetmə orqanları tərəfindən yerinə yetirilir. Buna baxmayaraq, proqnozlara görə, hələ də 0,7 milyon hektar torpağın Niderlandda, 1,7 milyon hektar torpağın İspaniyada, 4,5 milyon hektar torpağın Portuqaliyada, 1,5 milyon hektar torpağın Polşada, 7,4 milyon hektar torpağın Fransada, 3 milyon hektar meşə fondu torpaqlarının İsveçdə konsolidasiya edilməsinə ehtiyac var [1].

Avropada torpaq konsolidasiyası prosesi 2 sistem üzrə həyata keçirilir: "Kadastr topoqrafiyası modeli" və "Komitə modeli". Avstriyada, Finlandiyada, Almaniyada, İsveçdə birinci sistemdən istifadə olunur və torpaq sahələrinin birləşdirilməsini həyata keçirən qurumlar kadastr mütəxəssislərinin, topoqrafların əməyindən istifadə edirlər. "Komitə" modelindən isə Belçika, Fransa, Niderland, Portuqaliya, İsveç kimi ölkələrdə istifadə olunur. Bu sistemdə bütün məsuliyyət dövlət orqanları tərəfindən yaradılmış torpaq konsolidasiyası orqanlarının və onların regional şöbələrinin üzərinə düşür. Almaniya, Niderland kimi ölkələrdə torpaq konsolidasiyası regional kənd

təsərrüfatının inkişafı proqramının tərkib hissələri kimi nəzərdə tutulsa da, bəzilərinə (Danimarka, Finlandiya, Norveç, İsveç) bu məsələ belə proqramlardan kənarında icra olunur [4].

Torpaq konsolidasiyası prosesi 3 mərhələdə həyata keçirilir:

1. *Hazırlıq*
2. *İnventarizasiya*
3. *Planlaşdırma*

Konsolidasiya planı adətən bu prinsipləri özündə birləşdirir:

- torpaq sahələrinin yeni dislokasiyası;
- torpaqları birləşdiriləcək sahibkarların birliklərinin yaradılması və ictimaiyyətin nümayəndələrinin ora daxil edilməsi;
- təbiəti mühafizə məqsədilə torpaq sahələrinin ayrılması;
- servitutlar və uzufruktlar (özgə mülkiyyətindən məhdud istifadə edən şəxslərin hüquqları) haqqında məlumatlar;
- konsolidasiya müqaviləsinin müddəti və mülkiyyət sahiblərinin hüquqlarının tənzimlənməsi haqqında təlimat [1].

Torpaq sahələrinin konsolidasiyası layihələri ölkə qanunvericiliyinin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq assosiasiyalar, torpaq konsolidasiyası orqanları, bu məqsəd üçün yaradılmış və ictimaiyyətin nəzarəti altında olan ictimai komitələr, torpaq istifadəçiləri kooperativləri tərəfindən həyata keçirilir. Bütün hallarda tərəflərin fikri və razılığı əsas götürülür. Bəzi ölkələrdə bu proses 2-4, bəzilərinə 5-7, hətta 10-15 il çəkir [1].

Bu layihələrin hazırlanması və həyata keçirilməsi ilə bir sıra ölkələrdə dövlət idarəetmə institutları, digərlərində isə özəl şirkətlər məşğul olur və ardıcılıqla aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilir: *əmlakın bölünməsi (Supdivision)*; *əmlakın yenidən təşkili (Transformation)*; *yeni yaranacaq torpaq sahələrinin planlaşdırılması (Reallotment)*; *torpaq mülkiyyətçilərinin müəyyənləşdirilməsi (Real Property Formation)*; *sərhədlərin müəyyən edilməsi (Delimitation)*; *sərhədlərin yerdə (naturada) müəyyən edilməsi (Demarcation)*; *yeniləşdirilmiş (yenidən təşkil olunmuş) torpaq sahələrində yerquruluşu işlərinin aparılması (Land acquisition)* [4].

Torpaqların, o cümlədən adda-budda, səpələnmiş, az məhsuldar sahələrin daha məhsuldar ərazilərlə birləşdirilməsi zamanı torpaq kadastr işləri aparılır, torpaqların strukturu, keyfiyyəti öyrənilir, kimin torpaq sahəsinin daha əlverişli olması müəyyənləşdirilir, ölkədə mövcud olan torpaq qanunvericiliyinə uyğun kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri müəyyən edilir, birləşdirilən torpaq sahələrinin iqtisadi və fiziki qiymətləndirilməsi prosesi həyata keçirilir və onlar birləşmə üçün sənəd paketinə daxil edilərək razılaşma üçün əsas sənədlərə əlavə olunur [2]. Torpaqların konsolidasiyası müəyyən xərclər tələb edir. Bu xərclər 2 qrupa bölünür:

1. *Prosedur qaydaların hazırlanmasına çəkilən xərclər. Bura əməkhaqları, assosiasiyaların və ya digər təşkilatçı qrupların işləməsi üçün binaların və geodeziya ölçmə cihazlarının icarəhaqları daxildir.*
2. *Bilavasitə layihənin icrasına çəkilən xərclər [4].*

Bəzi ölkələrdə fermerlərin konsolidasiyaya getmə istəyi olsa da, xərcləri ödəmək imkanı olmadığından dövlət institutları və ya xarici donor təşkilatlar onların maliyyələşdirilməsini təmin edirlər. Torpaq sahibləri bu məqsəd üçün aldıkları subsidiyaları gələcək illərdə hissələrlə ödəyirlər ki, bu da qanunvericiliklə tənzimlənir [3].

Nəticə

Müasir şəraitdə ölkəmizdə torpaq konsolidasiyası fermerlərə fraqmentləşmiş torpaq sahələrini birləşdirməyə şərait yaradır. Eyni zamanda fermerlər torpaqların konsolidasiya əsasında birləşərək birgə təsərrüfat forması yarada bilərlər. Bu istiqamətdə xarici ölkələrdə toplanmış müvafiq təcrübələrdən istifadə maraqlıdır. Xüsusilə Avropada həyata keçirilmiş torpaq konsolidasiyası modellərinin ətraflı öyrənilməsi və tətbiqi imkanlarına baxılmasına ehtiyac vardır.

Ədəbiyyat

1. Arazi toplulaşdırması və tarla içi inkişaf xidmətləri tətbiq etməsi.
2. <https://lent.az/news/62354>
3. <http://www.fao.org/3/y4954e/y4954e06.htm>
4. Muge Kirmikil - The role of land consolidation in the development of rural areas in irrigation areas, "Food Agriculture and Environment" jurnalı, yanvar 2013.
5. 2015-ci il kənd təsərrüfatı siyahıyaalınması (məcmu məlumatlar), Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Bakı-2016.

K.L. Mamedova, *Ph.D. student* of the Agricultural Economics Research Center

Experience of formation of institutional mechanisms for consolidation of land in agriculture

Summary

Historically, land reform and land privatization have led to land fragmentation and the creation of small farms in many countries. This led to structural problems in these countries, which hindered agricultural and rural development. To solve these problems, land consolidation and management tools were applied. The article mainly examines the adopted laws and reforms carried out in foreign countries in connection with the consolidation of lands, the principles of their organization.

Keywords: *agriculture, consolidation, land, reform, legislation.*

К.Л. Мамедова, *докторант* Центра аграрных исследований

Опыт формирования институциональных механизмов консолидации земель в сельском хозяйстве

Резюме

Исторически земельная реформа и приватизация земель приводили к фрагментации земель и созданию небольших ферм во многих странах. Это привело к структурным проблемам в этих странах, которые препятствовали развитию сельского хозяйства и сельских районов. Для решения этих проблем была проведена консолидация земель и применены инструменты управления ими. В статье в основном рассматриваются принятые законы и реформы, проводимые в зарубежных странах в связи с консолидацией земель, принципы их организации.

Ключевые слова: *сельское хозяйство, консолидация, земля, реформа, законодательство.*